

A FELISMERÉSRE BEMUTATÁSOK HIBÁI

FENYVESI Csaba
egyetemi tanár (PTE ÁJK)

1. Bevezetés

Minden jogállam büntető igazságszolgáltatása törekszik a legrosszabb végkimenetel, a téves ítékezés, a justizmord elkerülésére. Sajnálatos módon ez nem mindig sikerül, ahogyan a lenti példákból is látható majd.

A világban és országunkban folytatott kutatások felszínre hozták, hogy a justizmordok mögött a felismerésre bemutatás nyomatékos szereppel bír.¹ Éppen ezért vélemény kardinálisnak ezen bizonyítási cselekmény kriminalisztikai és büntető eljárásjogi hibáinak feltárását, kimondását, és utána megjelölni a lehetséges megelőzési, kivédési lehetőségeket.

2. Felismertetési hibeesetek – konkrét ügyek

A tanulmányom első fő részében olyan valós ügyeket vázolok fel a világból (köztünk hazánkból is), amelyek valamilyen, *az egész ügy végkimenetét befolyásoló felismertetési hibában, illetve téves személyazonosításban szenvednek*, és amelyek (részben) hozzásegíthetnek a tanulmány második részében feltárt hibaokok megfogalmazásához.

A) 1896-ban Adolf Beck ékszertolvajt ítélték el Angliában, miután nem kevesebb, mint *nyolc sértett azonosította őt (tévesen) elkövetőként*. Egy nyugdíjazott rendőr is

¹ Ezekről lásd részletesebben: HACK Péter: Az igazságszolgáltatás kudarcai. In: FENYVESI Csaba (szerk.): *A Magyar Büntetőjogi Társaság Jubileumi Tanulmánykötete*. Budapest–Debrecen–Pécs, MBT, 2011.; BADÓ Attila–BÓKA János: *Ártatlanul halálra ítélték*. Budapest, Nyitott könyv, 2003.; JÓZEF WÓJCIKIEWICZ: *Forensics and Justice: Judicature on scientific evidence 1993–2008*. Torun, Dom Organizatora, 2009.; FENYVESI Csaba: *A kriminalisztika tendenciái*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2014, 217. VII. fejezet; <http://www.innocenceproject.org>.

azt vallotta, hogy Beck volt, akkoriban Thomas Smith nevet viselve, akit ő letartóztatott hasonló bűncselekményekért pár évvel korábban.²

B) Az 1932-es Lindbergh bébi – a 20 hónapos ifjabb Charles Augustus Lindbergh – elrablása és megölése ügyében kifejezetten *egy személyes hangazonosítás alapján ítélték halálra és végezték ki* 1936-ban Bruno Richard Hauptmann, akinek egy mondatos hangját 29 hónappal a hallás után azonosította Id. Ch. A. Lindbergh, aki egyébként ezt az egy temetői mondatot is – „Hé, doktor! Ide! Ide!” – kb. 80 méterről érzékelte.³

C) 1969-ben bristoli és liverpooli parkolóórákból történt lopásokkal és egy rendőrtiszt löfegyveres megsebesítésével gyanúsították László Virágot. Letartóztatásakor ellenállt, hangoztatta ártatlanságát. *Nyolc szemtanú (köztük több ezen ügyben nyomozó rendőrtiszt) azonban azonosította (felismerte „identity parade” módszerrel) elkövetőként – tévesen.*⁴

D) 1981-ben, az akkor 22 éves Jerry Miller amerikai állampolgárt tartóztatták le, és helyezték vád alá rablás, emberrablás és nemi erőszak megalapozott gyanúja miatt. *Felismerésen két szemtanú is tévesen azonosította a végig következetesen tagadó Millert. Maga a sértett is őt jelölte meg – szintén tévesen – elkövetőként.*⁵

² Öt évi szabadságvesztés után, 1901-ben kiderült, hogy az elítélt olyanért töltötte büntetését, melyet nem ő követett el: külön bizottság alakult az ügy kivizsgálására. (A valódi Thomas Smith-t 1901-ben fogták el, amikor jelzálóba akart bocsátani egy lopott gyűrűt. A nyomozás során bevallotta az összes korábbi lopást is. Adolf Beck jogos sérelmei okán kegyelmet és 5.000 font kártérítést kapott.) Lásd erről részletesebben: P. M. WALL: *Eye-Witness Identification in Criminal Cases*. Springfield (Illinois, USA), Charles C. Thomas Publisher, 1965. 40–51.; Adolf Beck különleges esete kulcsfontosságú volt, hogy a társadalmi elégedetlenség és reform hívei elérjék az 1907-es Court of Criminal Appeal (Fellebbezési Bíróság) létrehozását. Lásd erről: R. PATTENDEN: *English Criminal Appeals 1844–1994*. Oxford, Clarendon Press, 1996. 28–30.

³ Felettebb aggályos ez utólag, különösen napjainkban (90 évvel az eset után), amikor egyértelmű a szakemberek álláspontja, hogy egyetlen (technikai) módszer sem ad teljes bizonyosságot a hang és beszéd azonosítására. (Hozzáteve azt a bizonyított tény is, hogy jóval nagyobb az esély a hangtanúk tévedéseire, mint a szemtanúk esetében.) Lásd mindezekről WÓJCIKIEWICZ i. m. 241–242.; A. S. LAUBSTEIN: *Problems of voice lineups*. *Forensic Linguistics*, 1997/4. 262–279.; F. NOLAN: *A recent voice parade*. *International Journal of Speech, Language, Law*, 2003/10. 277–291.; H. J. KÜNZEL: *Zum Problem der Sprecheridentifizierung durch Opfer und Zeugen*. *Goldammer's Archiv für Strafrecht*, 1988/135. 215–224.

⁴ Tíz év börtönbüntetésre ítélték (wrongful conviction), ám jóval korábban, 1974-ben szabadon bocsátották és kegyelemben részesítették, mivel egy kísértetiesen hasonló büntetettek elkövető személyt fizikai bizonyítékokkal (ujjnyomattal, tőle lefoglalt francia pisztollyal) hozzá tudták kötni a rendőrsébszési esethez. Lásd részletesebben: Lord DEVLIN: *Report to the Secretary of State for Home Department of the Departmental Committee on Evidence of Identification in Criminal Cases*. London, HMSO, 1976. CH 3., HC 338.

⁵ Az esküdtszék bűnösnek találta, majd ezt követően 24 évet töltött szabadságvesztésben (*miscarriage of justice*). 2005-ben helyezték feltételesen szabadlábra regisztrált erőszaktevőként. Ez az amerikai jogszabályok szerint azt jelentette, hogy köteles volt egy elektronikus nyomkövetőt viselni a nap huszonnégy órájában, valamint, ha – a hatóság engedélyével – új helyre költözött, kénytelen volt a szomszédjaival közölni, hogy őt egyszer már nemi erőszak vádjával elítélték. Később azonban az áldozat ruháján talált

E) M. János Szolnok megyei 1983-as emberöléses ügyében – miután a bizonyítási kísérletek elmaradtak, azok ellenőrzésére – téves tanúvallomások születtek. Továbbá hiányos és pontatlan házkutatási-lefoglalási jegyzőkönyvek, bűnjeljegyzékek, fényképmellékletek készültek és hibásan választottak hatósági tanúkat a kutatás során. *Befolyásolt felismerésre bemutatásokat tartottak*, késedelmesen ellenőrizték a terhelt alibi hivatkozását, és nem őrizték meg a boncolás során a vércsoport-analízishez szükséges sértetti lépet.⁶

F) 1997 júliusában a bostoni rendőrségen *először fénykép, majd lineup felismerési eljárásban azonosította az egyik szemtanú Stephen Cowanst mint az 1997. május 30-i rendőrrjárór elleni fegyveres támadás elkövetőjét. Egy másik tanú a szemközti ablakból azonosította szintén Stephen Cowanst a tett színhelyére átlátva, ám a lineup eljárás során már nem tudta kiválasztani. A bűncselekmény helyszínén rögzítették az elkövető ujjnyomatát is egy pohárról, ami a szakértő szerint azonos volt Cowans hüvelykujja nyomatával. Mindezek alapján súlyos szabadságvesztésre ítélték 1998-ban, azonban hat évvel később a bostoni Suffolk Superior Court felmentette és szabadította – a lefolytatott új eljárást követően.*⁷

H) K. Edét a 2002-es móri, nyolc ember halálát okozó büntetőügyben ítélték jogerősen életfogytiglani szabadságvesztésre több évvel az állítólagos elkövetés után. Mégpedig főleg *téves eredményű felismerésre bemutatások*, terhelti védekezés ellenőrzésének elmaradása, perszeverantikusán egy verzióhoz való ragaszkodás miatt. Mint utólag kiderült, a 2007-ben feltárt valódi tetteseket a bűntény napján a környék blokkolását végző rendőrök igazoltatták is, amint éppen a városból – elkövetésüket követően – távoztak személygépjárművükkel, benne a fegyverekkel és a zsákmánnyal.⁸

spermiumból kinyert DNS vizsgálat bizonyította Miller ártatlanságát. 2007. április 23-án Jerry Miller lett a kétszázadik elítélt, akit utólagos DNS vizsgálat eredményeként felmentett a bíróság. http://www.innocenceproject.org/Content/Jerry_Miller.php (2021. március 28.)

⁶ A bíróság nem fogadta el a kutyás szagazonosítás és a poligráfós vizsgálat terhelő eredményeit sem bizonyítékként, mivel azok módszertanát nem tartotta tudományosan megalapozottnak, illetve megbízhatónak. A kislány sérelmére elkövetett emberölési ügyben – a kezdeti halálbüntetést követően – hosszas büntetőeljárásban, több fórumot megjárva, M. Jánost 1986-ban végül jogerősen felmentették a magyar bíróságok. Lásd erről a további részleteket KATONA Géza: *Még egyszer Magda János bűnügyéről. Belügyi Szemle*, 1986/8. 96–104.

⁷ Ugyanis a valódi elkövető helyszínén hagyott sapkáján és trikóján levő anyagmaradványok DNS tartalma nem egyezett meg a terheltével. Ezek után ismét megvizsgálták a poháron talált ujjnyomatot. Az új szakértők – szemben a korábbi terhelő, tévedő szakvéleménnyel – kategorikusan kijelentették, hogy nem azonos Cowans egyetlen ujjnyomatával sem, így – hat és fél évi bezártság után – a felismerő tanúk vallomásai is megkérdőjeleződtek. (Cowans az Amerikai Egyesült Államok 141. olyan személye volt, akit ún. „post-conviction DNA testing” alapján – utólagosan – mentettek fel.) P. MOORE: *The Forensic Handbook*. New York, Barnes and Noble Books, 2004. 105.

⁸ Dezső Antal védőbeszéde a móri mézszárlással vádolt K. Ede védelmében. In: TÓTH Mihály (szerk.): *Híres magyar perbeszédtek*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2013. 334–368.; HACK i. m. 36–37.; Kovács Lajos: *A Mór megtette...* Budapest, Korona Kiadó, 2009. 370.

Az értelemszerűen nem kimerítő esetsor után több kiegészítő, illetve értelmező megjegyzésem van:

- a) Az Amerikai Egyesült Államokban az elmúlt három évtizedben (1986/87 óta), amióta az Államokban létezik a DNS azonosítási eljárás, napjainkra már 400 ügyben (köztük téves felismeréseket is tartalmazókról) derült ki utólag, hogy a megvádolt, majd tévesen elítélt személyek anyagmaradvány mintái nem egyeznek a helyszínen talált és felelősséget megalapozó anyagmaradványokkal.⁹
- b) A példaként felsorolt esetekkel demonstrálni kívántam, hogy (igen sajnálatosan) justizmord következménye is lehet egy-egy téves felismerési eredménynek.
- c) Ugyanakkor az is észlelhető a gyakorlati szemelvényekből, hogy a hibásan végrehajtott felismerési metódus mellett léteznek kriminalisztikai/eljárásjogi anomália nélküliek is, melyeknek a végeredménye mégis téves.
- d) A felismerők (sértettek, tanúk) tévedéseinek vizsgálata azonban külön (más, főleg pszichológiai aspektusú) tanulmányt igényel. Jelen írásomban csak a gyakorlatban előfordult (hatóság általi) nyomozási, bírósági végrehajtási hibákat tárom fel.¹⁰

3. Felismerési hibacsoportok és konkrét hibák

Miután a jelenleg folyó kutatásomban áttekintettem több száz felismerést érintő magyar bírósági határozatot, az Emberi Jogok Európai Bírósága (ECtHR) ilyen tartalmú döntéseit és a fentebb leírt eseteket a következő (nyomozási-bírósági) felismerési (kriminalisztikai és büntető eljárásjogi) hibajelenségeket tártam fel, amelyeket igyekeztem átlátható csoportokba rendezni.¹¹

⁹ Az Egyesült Államokban a DNS-vizsgálat elfogadottá válásával 1989–2007 között 200 olyan esetet regisztráltak, amelyben ennek elvégzésével derült ki, hogy nem a tényleges elkövetőt ítélték el. J. COLLINS – J. JARVIS: *The Wrongful Conviction of Forensic Science. Crime Lab Report*, 2008.; http://www.crimlabreport.com/library/pdf/wrongful_conviction.pdf (2013. július 27.) 2010-ben 254-en állt a mutató – köztük 17 halálra ítélttel. 2013-ban ez a szám már meghaladta a 300-t, köztük 18 halálra ítélttel. Ld. *The Innocence Project*, 2013.; 2021 tavaszán pedig már 400-nál tartott az „Innocence Project”, amelyben szerepelt 180 férfi és 2 nő is a halálsoron levők között. Lásd erről: Ph. MORRIS: *Imprisoned While Innocent. National Geographic*, 2021/3. 6–93.

¹⁰ Terjedelmi korlátok miatt nem itt, hanem külön tanulmányokban foglalkozom az egyes (idézett) államok felismerést szabályozó normáival és praxisával. Pl. „Az angolszász felismerési eljárások jogállami üzenetei”, amely a *Jog – Állam – Politika*, míg „A német és olasz felismerési kísérletek üzenetei” a *Pro Futuro* folyóiratnál áll megjelenés alatt.

¹¹ Kutatásom szerint alapvetően két irányú probléma húzódhat meg a hibás felismerések mögött. Egyrésztől a hatósági – jogi-kriminalisztikai – túlkapások, hibázások, befolyásolások, másrésztől a tanúk tévedései – hibás megfigyelés, képrögzítés, előhívás miatt –, illetve előfordulhatnak ezek kombinációi is, egyidejű, páros, illetve párhuzamos megjelenésük. Utóbbiról részletesebben értekezés olvasható: ELEK Balázs: *A vallomás befolyásolása a büntetőeljárásban*. Debrecen, TKK, 2008.; illetve ELEK Balázs: *A személyi bizonyítékok megbízhatósága a büntetőperekben. Rendészeti Szemle*, 2009/3. 87–102.

3.1. A felismerés végrehajtása előtti bizonytalanságok (kezdeti „bukatók”)

Elmarad a felismerő előzetes kihallgatása, amelyből megtudhatná a hatóság az ügy, illetve a felismerendő személy (leggyakrabban az elkövető) lényeges (sajátos) adatait, illetve azt hogy miről ismerné fel egyáltalán a személyt, hangot, tárgyat.¹² Továbbá elmulasztják az észlelés körülményeinek (időpont, évszak, távolság, időtartam, fényviszonyok, mozgások, tevékenységek, érzelmi hatások) előzetes tisztázását, valamint azt, hogy van-e a kihallgatott részéről a felismertetésre együttműködési készség, illetve legennek van-e akadálya, van-e kizáró körülmény, ami alapvetően megkérdőjelezné a bizonyítékként felhasználását (ne legyen kizárt bizonyíték).

Elmarad a tanú észlelőképességének (érzékszervi vagy egyéb fogyatékoságainak) ellenőrzése, pl. bizonyítási kísérlettel történő vizsgálata. (Pl. M. János ügyben az egyik eltérő vallomásokot tevő felismerő tanúval csak utólag végeztek bizonyítási kísérletet, amelyen bebizonyosodott, hogy az általa elmondott körülmények, látásviszonyok között nem láthatta a terhelt arcát, még a nemét sem lehetett felismerni bizonyosan).

Elmarad az előzetes hatósági elmagyarázása a felismerés menetének, illetve a felismerő feladatának. Nem hangzik el a figyelemfelhívás, hogy a bemutatott személyeket alaposan vizsgálja meg és vessen össze az általa korábban észlelt személy saját emlékezetében megőrzött emlékképeivel.

Elmarad a semleges személyek tájékoztatása a titoktartási kötelezettségükről, valamint a felismerés menetéről. Nem hangzik el a felhívás, hogy az eljárás rendjét ne zavarják és az azonosítást ne befolyásolják. Ennek megfelelően: nézzenek egyenesen előre, ne forgolódjanak, ne süssék le a szemüket, a kezükben tartott számtáblákat azonos módon mutassák, ne kommunikáljanak senkivel, ne tegyenek semmi olyat, amivel önmagukra vagy egymásra irányítanak a felismerő figyelmét.

Elmarad azon eligazítás és utána a tett is, hogy a statiszták hasonlóan viselkedjenek, mint a (potenciális) terhelt a személyes felismertetés során.

Elmarad a biztonsági tényezőkre figyelés, nem készíti elő megfelelően (rendzavarást megelőzően) a bizonyítási cselekményt a lebonyolító hatóság.

A felismerő tanúnak előzetesen már bemutatatták a „felismerendő”, később a sorban álló egyik személy egyedüli fényképét. (Pl. M. János, illetve K. Ede ügyében is előfordult két tanúnál. Később a tanúk már a látott kép alapján választottak és tartották fenn vallomásukat a tárgyaláson is.)

A felismerésre bemutatás előtt, a végrehajtás helyén – pl. rendőrségi folyosón, udvaron, autóban – már előzetesen látta a felismerő tanú a későbbiekben már a sorban szereplő személyt. (M. János esetében éppen bilincsből várakozva látta).

¹² Ez alapján lehet eldönteni, hogy a felismerési módszer alkalmazása célravezető-e, és ha igen, milyen formáját (helyhez, szituációhoz kötődött vagy sem, direktet vagy indirektet) alkalmazza a végrehajtó, illetve milyen „vatta” személyeket kell begyűjteni, felsorakoztatni. Pl. funkcionális ismérvek alapján rögzült képnél hasonló testtartású vagy éppen sántító személyek szükségesegek.) Lásd erről: ANTI Csaba László (szerk.): *A személyleírás*. Budapest, Semmelweis Kiadó és Multimédia Stúdió Kft, 2017.

Indokolatlanul késedelmesen hajtják végre a felismertetést. (Elhalványulnak a tanúk emlékképei.)¹³

A felismerést végrehajtók nem értesítik vagy nem időben a jelenléti joggal bíró védőt. (Több magyar bírósági ítéletben szerepel a jelenség, és amelynek következményeként a felismerés eredménye kizárt bizonyítékká válik/válhat.)¹⁴

Elmarad a terhelt figyelmeztetése, informálása, hogy joga van arra, hogy a (meghatalmazott vagy kirendelt) védője jelen lehet a felismerésre bemutatáson.

3.2. A felismertetés végrehajtása során elkövethető hibák

Elmarad a felismerő hatósági figyelmeztetése, hogy nem feltétlenül kell a kérdéses személyek (tárgyak, hangok) közül választania és akkor is folytatódik a nyomozás, ha nem választ ki senkit, valamint, hogy az elkövető nem biztos, hogy köztük van.¹⁵

A végrehajtó közli a szemtanúval a résztvevők nevét vagy egyéb nem kívánatos adatot, pl. a sorban állók előéletét, lakóhelyét.

A (potenciális) terhelt¹⁶ (tárgy), illetve annak csoporton belüli elhelyezkedése kitűnik, lényegesen (feltűnően) eltér a sor többi tagjától (a statisztáktól) öltözetben, hajviselésben, hajszínben, magasságban, szőrzetben (szakáll, bajusz, kopaszság stb.), korban, testalkatban. (M. János esetében egyedül ő volt papucsban – a többiek utcai cipőben –, mivel az épületen belüli fogdáról hozták a felismertetés helyére).

A végrehajtó nyílt felismertetést végeztet, amelynek során a felismerő sértett (egyéb tanú) rámutat az általa felismert személyre, sőt még ki is mondja a felismerés tényét. (Vészesen kockázatos lehet a felismerő személyi épségére, illetve a felismerőből olyan fizikai reakciókat válthat ki, amely megfélemlítheti, elbizonytalaníthatja a választót.)

¹³ Szikinger István mutatott rá, milyen komoly hibákat eredményezhet a felismerésnél, ha csupán a taktika miatt nem fogják el a feltételezett elkövetőt időben, és nem mutatják be a sértettnek olyan gyorsan, amilyen gyorsan csak lehet. SZIKINGER István: Egy nyomozó kudarcának tapasztalatai: Stephen Lawrence meggyilkolása. *Belügyi Szemle*, 2010/9. 119.

¹⁴ Csak példaként említem, hogy a Zayev v. Oroszország (Requête no 36552/05) EJEB ügyben is találkozom védő hiánya miatti jogsértés megállapításával. A Bíróság 2015. július 16-i döntésében megállapította, hogy a jelen esetben két eljárási garanciát – az ügyvédhez való hozzáférés és az orvosi vizsgálat jogát – nem tartották tiszteletben az érintett személynél a nemzeti hatóságok. Ezeknek a garanciáknak a hiánya csak növelte a kérelmező kiszolgáltatottságát, és kedvezőtlen tényező lehetett a megtörtént bántalmazás szempontjából.

¹⁵ Angliában Roy Malpass és Patricia Devine kimutatták, hogy ha figyelmeztették a felismerőt, hogy nem feltétlenül kell a kérdéses személyek közül választania, és hogy az elkövető nem biztos, hogy jelen van, csökkentették a téves felismerésre bemutatásokat. Shepherd is ezt mutatta ki tanulmányában. Vizsgálatai szerint a figyelmeztetések révén a téves felismerések 28%-ról 4%-ra csökkentek. Lásd ezen vizsgálatokról: S. LLOYD-BOSTOCK: *Law in Practice-Psychology in Action*. Leicester (UK), The British Psychological Society, 1988. 16.; R. S. Malpass –P. G. Devine: *Eyewitness Identification*. <https://bit.ly/3bbkyAu> (2021. március 28.)

¹⁶ Leggyakrabban a hatóság által gyanúsítottnak vélt személy, így a potenciális gyanúsított vagy már gyanúsított (így terhelt) személy áll a sorfalban, ezért is használom ezt a kettős, zárójeles formulát az egész tanulmányomban.

Nem történik meg a különös ismertetőjel (pl. a jobb szem alatti kör alakú vörös anyajegy) eltakarása. (Hiszen irreális lenne elvárni ugyanilyen vagy hasonló testi jellel, ismérvvel rendelkező statiszták felkutatását.)

A szituációhoz kötődő felismerésre bemutatást nem azonos észlelési (látási, fény-, domborzati, látást-hallást akadályozó tárgyak, tethely-specifikus) körülmények között hajtják végre (Pl. M. János esetében nem volt meg a kellő távolság és fényviszony. Amikor később így hajtották végre, kiderült, hogy nem is láthatták, ismerhették fel a tanúk olyan távolságból, nemhogy az arcát, még a nemét, korát sem).

Ha valamilyen cselekvést kell bemutatni a személyes felismerésnél (pl. mozgást, járást, testtartást, grimaszt) és azt csak a (potenciális) terhellet hajtják végre, a „töltelék” emberekkel nem.

A (potenciális) terhelti aktivitást (pl. járást, mozgást, arcmimikát) kikényszerítik, kötelezik rá.

A felismerendő személyek között van olyan személy, akinek csuklóján láthatók a közvetlenül a felismerés előtt használt bilincs nyomai.

Spontán (pl. utcai forgatagban vagy rendőrségi folyóson történt) felismerést követően végeznek hatósági felismerési kísérletet ugyanazon felismerő személlyel, ugyanazon már felismert célszemélyre.

Több felismerő tanú esetén nem különítették el őket egymástól a felismertetés előtt és alatt, így létrejöhetett köztük egyeztetés, szavas-képes adatsere, fotós (telefonos-közösségi oldalú) kommunikáció is.

A személyes vagy fénykép, illetve hang alapján végzett bemutatásoknál a passzív alanyok között az aktív alany ismerőse szerepel.

Egy passzív alanyi sorba több (potenciális) terhellet is behelyeznek a végrehajtók. Nyomozók (rendőrök) állnak be a sorba indifferens személyekként.¹⁷

A végrehajtók nem engedik meg, hogy a (potenciális) terhelte válassza ki saját helyét (és jelzőszámát) a felállított sorban.

Nincs elég számú személy, hang, fénykép, tárgy a kiválasztásnál.¹⁸

A felismerésre kiválasztott csoport tagjai lényegesen különböznek egymástól ismeretőjegyeikben. (Túl vegyes a „kép”, magasság, testalkat, kor stb. szerint, „kiugrik” valamelyik személy a sorból.)

Szuggesztíót, befolyásolást, megtévesztést, helytelen (pontatlan, érthetetlen, terjen-gős, megvezető) instrukciókat (netán pszichés vagy fizikai nyomást, kényszerítést) al-

¹⁷ Egyetértve a szerzővel idézem: „A rendőrök indifferens személyként való szerepeltetése nem a legmegfelelőbb kiválasztásmód, mivel a felismerő személy számos alkalommal megfordul a helyi hatóságnál és ott jelentős időt tölt el általában, ezen látogatások alkalmával sok személlyel találkozhat, és gyakorlati példaként szeretném megemlíteni, hogy a felkért rendőrök általában ugyanarról az osztályról kerülnek felkérésre, ahol a felismerő személy az ügyével kapcsolatos dolgokat intézi, ennek kapcsán már ismerheti az indifferens rendőri személyeket.” Poczok Miklós Norbert: *A felismerésre bemutatás gyakorlati és elméleti kérdései*. TDK dolgozat. Budapest, NKE, 2016. 33.

¹⁸ Kutatásom szerint a magyartól több, Angliában és Walesben minimum 8, Hollandiában 5, az Amerikai Egyesült Államokban 5-6, Dél-Afrikában 7-9 személy (tárgy) szükséges a szabályos felismerési kísérlethez.

kalmaz a hatóság tagja a felismerő tanú irányába. (Pl. a habozót, hezitálót, bizonytalant pszichés nyomás alá helyezi.

Eleve bizonytalan tanúnál erőltetik a felismerési kísérletet.

A végrehajtó sugallja a kiválasztandó (verziós) személyt.¹⁹ Durvább módon: megerősítő, dicsérő megjegyzést tesz, bólintással, mosolygással helyeslő nyugtázást végez közben vagy utólag.

A személyes felismertetés nem ún. francia (vagy detektív) tükrön keresztül történik, ami csökkentheti a felismerő bátorságát, illetve személyének kitudódása számára fenyegetettséget (veszélyt) jelenthet. (Krimináltaktikai, nyomozási érdekeket is sérthet.)

Túl sok a felismerendő személy, tárgy, irat, hang, állat, növény, íz, szag (pl. ötnél több). Szembesítés keretében végzik el a felismerést.²⁰

A hatóság tagján, a felismerőn, a (potenciális) terhelten (mint főszemélyeken) és a sorban álló mellékszemélyeken, továbbá a védőn, törvényes képviselőn, tanú ügyvédjén kívül főlegesen személyek jelen a felismerési kísérleten, akik zavaró tényezők lehetnek az aktív alany koncentráció megfigyelésében, magatartásában.

Helytelen méretű (pl. nagyon szűk) teremben hajtják végre a felismertetést, ahol „heringek” módjára szoronganak a sorban állók.

A sorakoztató terem kivilágítása gyenge, a fényviszonyok nem ideálisak a személyes észleléshez. (Pl. félhomályos, árnyékos, sötét a terem.)

Nem zavartalan a személyi kiválasztás végrehajtása. Például benyitnak, bejönnek, átjárnak oda nem tartozó személyek akár az aktív, akár a passzív alanyok termén.

Akkor is személyes felismertetést végeznek (pl. fényképes helyett), amikor már előre számolni lehetett azzal, hogy a (potenciális) terhelten zavarni befolyásolni, gátolni, akadályozni fogja a tisztességes, hiteles végrehajtást.

Ha a szemtanú nem ismert fel senkit (ki is jelenti, hogy nincs köztük), mégis tartanak második, helycserés bemutatást.²¹

Ugyanazt a személyt (pl. a potenciális vagy tényleges gyanúsítottat) egy új sorfalba állítanak, és újfent megnézik az előzőekben már nem kiválasztó szemtanúval.²²

¹⁹ Tapasztalati tény: fennáll annak a lehetősége, hogy a felismerést végrehajtó szándékosan vagy akaratlanul jelzi az elvárását. A jelnek nem kell direktnek, nyomatékosnak lennie (pl. „nézze meg egyszer a 3-as képet!”), mivel a testtartásban még a finom változások is elegendőek lehetnek a tanú befolyásolására. Például egy enyhe előrehajolás, miközben a szemtanú megnéz egy képet, elég ahhoz, hogy befolyásolt (nyomozói hatás alatt) legyen.

²⁰ Ld. erről részletesebben: TÓTH Mihály: A szembesítések béklyójában. *Jogtudományi Közlöny*, 1984/3. 139–145.; illetve Uő: Feloldható-e a béklyó? *Jogtudományi Közlöny*, 1984/5. 282–287.; valamint FENYVESI Csaba: Szembesítés. Szemtől szemben a bűnügyekben. Budapest–Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2008.

²¹ Amennyiben a hatóság engedélyezi a szemtanúnak a második kört, azzal azt a benyomást keltik, hogy mindenáron szeretnének kicsikarni egy azonosítást olyantól, aki erre nem képes (vagy nem tudott választani). Továbbá, ha a szemtanút a sorfal ismételt megtekintésére kérik, abból esetleg azt a következtetést vonhatja le, hogy a rendőrség biztos abban, hogy a gyanúsítottjuk köztük van és bűnös. Ez esetleg arra sarkallhatja, hogy olyan azonosítást tegyen, amit máskülönben nem biztos, hogy megtett volna.

²² Akkor nagy valószínűséggel fel fogja ismerni és ki fogja választani az ismét látott személyt, hiszen az lesz a következtetése, hogy a hatóság szerint ő a célszemély, az elkövető.

Elvégzik idő előtt a személyes felismertetést, amikor az azonosítandó személy semmilyen tudomást nem szerezhet még arról, hogy ellene nyomozás van folyamatban.

Több felismerőt egyszerre léptetnek be a felismerő helyiségbe, több aktív alany vesz részt egyetlen sor megtekintésén.

Helytelen, hiányos, hibás jegyzőkönyvi, illetve fotós, videós rögzítés a lefolytatásról, a felismerők nyilatkozatairól. (Pl. nem derül ki, hogy a felismerő tanú/sértett milyen módon fejezi ki azt, hogy a több személy vagy azok fotói, hangjai közül kiben ismerte fel azt, akit a bűncselekménnyel kapcsolatban észlelt. Rámutat-e, kimondja-e nyíltan, határozottan, bizonyosan, sőt ismételten, avagy ellenkezőleg, bizonytalan, határozatlan).

Annak ellenére, hogy a tanú személyi adatainak zárt kezelését rendelték el, erről a felismerésre bemutatásnál nem gondoskodik a hatóság.

A felismerő százalékos hasonlósági megjelölését azonosításnak értékeli a hatóságok, bíróságok.

Bizonytalan kiválasztást eredményesnek, határozott felismerésnek (egyezőségnek) értékelnek a jegyzőkönyvben.

3.3. Kifejezetten fényképes bemutatási hibák

Elmarad fényképek (tárgyak) felismertetése esetében az a hatósági figyelemfelhívás a felismerőhöz, hogy az idő elteltével az elkövető külseje (hajszíne, hajhossza, hajformája, arcszöze, bőre) változhatott, illetve a fényképeken kissé máshogy nézhet ki.

A bemutatott fotóknál, albumoknál a végrehajtó kijelenti, hogy „elkövetői arcképeket” fog látni. (Vagy „bűnözők”, „korábbi bűnelkövetők”, „rendőrségen jól ismert figurák” képeit mutatja be.)

Fénykép felismerésre bemutatása esetén csak az azonosítandó személyről mutatnak be képet, vagyis nem mutatnak többet. (Például csak egy személy fotóját mutatják a nyomozók az adatgyűjtés során. Előfordult ez is az M. János elleni ügyben.)

Az is hiba, ha egyetlen személyről mutatnak több, különböző fotót (másról nem). Vagy túlságosan nagy méretűt – kiugróan eltérőt a többihez képest – mutatnak róla. (Vagy a nyomozási verzióhoz igazodó személy fényképét lassabban, hosszabban mutatják.)

Eltérőek a bemutatott fényképek minősége, színe, háttere, azon a személyek elhelyezkedése, a fókuszról való távolsága. (Pl. közeli, illetve távoli képek.)

Eltérnek a fényképeken levő személy alakok, a látható testfelületek. Például az egyik a személy feje látszik csak, a következőn már a nyaka is, a harmadikon mellkép van, a negyedik a álló kép. Egyenként is probléma mindegyik, ha a többi kép nem olyan alakzatú.

Akkor is fényképes (albumos, videós) felismertetést végeznek, amikor lehetséges lenne (nincs akadály) a direkt (személyes) felismerésnek.

A felismerőnek mutatott fényképalbumban a (potenciális) terhelt neve bekarikázottként (vagy aláhúzottként, színes satírozással) szerepel.²³

²³ Konkrét magyar ügyben előfordult a bekarikázás, lásd erről a Kúria Bfv.947/2014/5. határozatát.

Egyszerre több szemtanúnak mutatják meg a végrehajtók a kiválasztott fotókat, illetve jelen van a fényképeket néző felismerő tanún kívüli másik tanú is – hallótávolságon belül.

A hatóságok a (potenciális) terheltről illegálisan szereznek fényképet, illetve beleegyezése nélkül készített fotóját mutatják be a tanúnak.

A fényképek, albumok megnézése után a kiválasztó tanú utal (jelez) a másik (további) tanúnak szóval, gesztussal, hogy azonosított-e valakit vagy sem.

Az antropológus szakértő téved a (potenciális) terhelt terhére vagy javára a videófelvétel és a valóságos személy összehasonlítása során. (Pl. mivel nem abból a kameraszögből és nem az ottani fényviszonyoknak és mozgásnak megfelelően készíti az összehasonlítandó mintát.)

A fényképes azonosításról felvett jegyzőkönyv nem tartalmazza a felismerési procedúra során alkalmazott fotókat, illetve megjelölésüket.

Elmarad a fényképes azonosítást követő tanúkihallgatás, amiben a felismerő megnevezi azokat az ismertetőjegyeket, melyekről a személyt (tárgyat) felismerte és azokat is, melyek nem voltak a képmásokon láthatóak.

3.4. Speciálisan videófelveteles bemutatási hibák

Videófelvétel lejátszásakor a kép és hang nincs szinkronban, elcsúsznak egymástól.

A videófelvelet mobiltelefon képernyőjén mutatják a felismerőnek. (Nem nagyban, minimum számítógép képernyőjén, illetve az ideális síktelevízió vagy projektoros fali kivetítéssel.)

Több videófelvelet (fényképet) összevágznak, összeollóznak (vagy digitálisan retusálnak) a hatóságok, és ezt mutatják be a felismerőnek.

3.5. Hangfelismerési anomáliák

Hangfelismerésnél nem biztosítják a megfelelő csendet, a teljesen zajmentes környezetet.

A (potenciális) terhelt elváltoztatja a hangját, nem az általános beszédhangján szólal meg tudatosan és ezt a végrehajtó engedi, nem teszi szavá.

Olyan (elavult, silány) technikai eszközzel történik a hanglejátszás a felismertetés során, ami rontja a felvétel minőségét (és lehet, hogy az észlelhetőséget is).

A bemutatott statisztika hangok nem hasonlítanak egymásra: lényegesen eltérnek életkor, nem, akcentus, dialektus, hangszín, beszédtempó szempontjából.

3.6. Holttest felismertetésénél elkövethető hibák

A holttest felismertetésnél a testen levő tárgyak, például ruházat vagy ékszer alapján történt a felismerői személyazonosítás. (Nem a személyleírasi ismérvek alapján.)

Durván sérült (bomlott) holttest felismertetésénél elmarad az előzetes ún. holttesttoalett, a test rendbetétele orvosi segítséggel, hogy az általában hozzátartozói vizualitás ne okozzon lehetőleg kegyeleti sérelmet.

Holttestet vagy annak testrészét többesben mutatják, holott ott az ajánlott.

3.7. A tévedési alapul szolgáló „vészjelek” figyelmen kívül hagyása²⁴

Nem veszik figyelembe vagy nem veszik észre a hatóságok a (szem)tanúvallomások „vészjelzéseit”, az intő figyelmeztetéseket. Ilyenek vészjelek lehetnek azon adatok, amelyek arra utalnak, hogy téves (befolyásolt) lehet a tanú emlékezete, megőrzési és visszaadási képessége, illetve hamis lehet a szándéka. Például:

- a) eleve állítja, hogy nem emlékszik vissza, nem ismerné fel, nem képes, nem alkalmas az elkövető azonosítására;
- b) pszichés (mentális), szellemi, értelmi gyengeségi okok miatt nem alkalmas az aktív alany a pontos személy (hang, tárgy) megfigyelésre, megőrzésre és az emléknym felidézésére;
- c) korlátozott látási (hallási) képességei miatt nem alkalmas helyes személy (hang, tárgy) megfigyelésre;
- d) a felismerő ismerte az elkövetőt (az azonosítandó személyt), mégsem mondja el a nyomozóhatóságnak;
- e) komoly, lényeges eltérés mutatkozik a felismerő (tanú, sértett) személyleírása és a (potenciális) terhelt (hatósági célszemély) valódi külleme, megjelenése között;
- f) a felismerő által adott személyleírás ködös, homályos, következetlen, ellentmondásos, bizonytalan, felettébb hiányos;
- g) nagyon rövid ideig és rossz látási viszonyok közepette észlelhette csak a felismerő az elkövetőt (igen csekély lehetősége volt a megfigyelésére);
- h) a felismerésre készülő szemtanú nem tudta, hogy éppen bűncselekmény zajlik, amikor a kérdéses személyt (az elkövetőt) látta;
- i) már volt a felismerőnek téves azonosítása az ügyben vagy más ügyben (pl. minden gyanú fölött álló statisztát választott ki korábban);
- j) nem érzi, nem látja át, nem fogja fel a felismerő a választás felelősségét, (hogy valakit megvádol egy – sokszor igen súlyos – bűncselekmény elkövetésével, félvállról veszi a feladatot);
- k) gyanúsítva érezve magát az ijedt tanú folyamatosan pontatlanul vall, mellébeszél;
- l) gyermektanúknál a háttérben húzódó, befolyásolásra alkalmas személyek (pl. szülők vagy egyik szülő) túlsúlyos szerepe;
- m) egy másik (vagy több más) szemtanú (gyakorta sértett) által adott személyleírás követően sajtóban, közösségi médiában közzétett elkövetőről készült jó minőségű rajzot, fantomképet látta a felismerő tanú;
- n) csak a nyomozóhatóság által összeállított (korábbi bűnelkövetők, nyilvántartott személyek) fényképalbumából választotta ki a felismerő az elkövetőt;²⁵

²⁴ Érintőlegesen jelzem, hogy ezen okok is meghúzódnak a tanúk (fentebb már említett és külön itt nem vizsgált) tévedései mögött, ezért fokozott figyelemmel kell lennie a végrehajtónak is ezekre – megelőzési jelleggel.

²⁵ Eleve kockázati tényező, hogy a felismerő tisztában van vele, hogy a nyomozó szervnél azért vannak azok a fotók, mert azok már bűnelkövetők, rovott múltúak. Ez már önmagában befolyásolja a felismerőt, aki úgy vélheti, hogy ismét bünt követett el a tettes. Sokkal inkább realitás ez, mint egy eddig büntetlen

- o) a hamis (szándékosan félrevezető, koholó, hazug) felismerés apró momentumait nem detektálja a nyomozóhatóság a felismerőnél (anyagi érdekelttség, fenyegettség, kényszerítés a háttérben, düh-harag-bosszú-szerelem-rokonság, rabtársi előny szerzés a lélekben, motivációként);
- p) a bírósági tárgyalási teremben pl. börtönőrt, nyomozót, újságíró, törvényes képviselőt, pártfogó felügyelőt (nem terhelhet) választ ki;
- q) a szemtanú a tárgyaláson nemcsak, hogy nem tudja azonosítani a vádlottat, de le is tagadja, hogy valaha is azonosította volna egy előzetes alkalommal;
- r) csak egyetlen tanú ismerte fel a terheltet, más tanúk (többen) nem ismerték fel pedig hasonló körülmények között (fény, időtartam, stb.) látták ők is;
- s) a (szem)tanú a tárgyalóteremben elismeri, hogy egy korábbi alkalommal már elvégezte a terheltet sikeres azonosítását, de most azt állítja, hogy az azonosítás téves volt és a vádlott nem a bűncselekmény lehetséges elkövetője;
- t) csak a tárgyalóteremben ismeri fel a terheltet, a nyomozás során nem ismerte fel, pedig a személyes demonstráción a sorfalban állt.

4. A felismerési hibacsoportok és okok megelőzésére szóló javaslatok

A felsorolt, nem csekély számú hibák megelőzésére, elkerülésére, kivédésére a következő javaslatokat tudom sommásan megfogalmazni.²⁶

A) Mindenekelőtt a végrehajtók személyében látom a problémásor tekintélyes részének „Achilles sarkát”. A bármiféle elfogultságot, hatósági befolyásolást a torzító instrukciók adását úgy lehet elkerülni, hogy alapvetően arra kell törekednie a végrehajtnak, hogy alapos előkészítés, felkészülés után történjen a tisztességes („fair”) lefolytatás.

B) Törekedni kell arra, hogy minél kevesebb kommunikáció történjen a bemutatás alatt, és a nyomozó instrukciói pedig rövidek, érthetőek és pontosak legyenek. Meg kell győződnie, hogy egy esetleges azonosítás esetén – akár személyről, hangról, tárgyról van szó – a felismerő mennyire biztos a választásában. Eközben kerülnie kell a legenyhébb szintű elbizonytalanítást is.

C) Van egy másik megoldási javaslat is a hatósági befolyásolás kivédésére: az ügyet ismerő kriminalisták helyett, az ügygel eddig nem foglalkozott ügynevezett „vak” végrehajtókat vetnek be. Itt olyan rendőrségi alkalmazottakról van szó, akik nem ismerik az adott ügyben a (potenciális) gyanúsított személyét, vagyis nem tudják még tudatalattijukban sem, hogy kire irányul a verzió. Magát a sorfalat a gyanúsítottat és az ügyet ismerő kriminalisták állítják össze. Ám szerepük itt egyelőre megáll, kilépnek a processusból. Átveszi az ügybefolyástól mentes alkalmazott, akinek közölnie is

személy esetében. Jóval nagyobb az esélye egy nyilvántartott (ráadásul hasonló) személynek fennakadni a tanú emlékezés-szűrőjén, mint egy tiszta lapú személynek.

²⁶ Értelemszerűen egyes hibáknál azt a formát, metódust, cselekvést nem szabad alkalmazni megelőzőként, amit feltártam a 2. pontos listában; ezeket nem nevesítem.

kell ezt a tényt a felismerővel. Mármost, hogy ő csak a felismertetést végzi és sem az ügyet, sem a résztvevőket nem ismeri. Mindezek után lefolytatja – mégpedig kimérten, távolságtartóan, befolyásmentesen, mivel nem is tudja, nem is sejti kire, mire és miért kellene befolyást fókuszálni – a felismerésre bemutatást a taktikai-technikai ajánlásoknak megfelelően szervezve, rögzítve, majd a jegyzőkönyvet, „az eredményt” átadja a kriminalistáknak. Mivel nincs adata az előzményekről, így nem nehéz teljesíteni a „beugrónak” azt az ajánlást sem, hogy a felismerőknek sem árulhat el semmit, sem megerősítést, sem gyengítést, sem szóban, sem mozdulattal vagy bármiféle metakommunikációval.

D) A lefolytatás előtt a (potenciális) gyanúsított jogi képviselőjének (védőjének) célszerű átadni a tanú vagy sértett által adott személyleírást. Ezáltal lehetősége van a kirívóan eltérő, szugesztív beállítást észrevételezni, szükség esetén panaszolni.

E) Fontos előzetesen ellenőrizendő kritérium, hogy a sorban álló személyek közül egyik se legyen a felismerő (leggyakrabban a sértett) ismerőse.

F) Taktikai jelentősége lehet annak pontos említése és korrekt rögzítése, hogy a felismerő tanú milyen módon fejezi ki azt, hogy a több személy közül kiben ismerte fel azt, akit a bűncselekménnyel kapcsolatban észlelt. Rámutat-e, kimondja-e nyíltan, határozottan, bizonyosan, sőt ismételt, avagy ellenkezőleg, bizonytalan, határozatlan.

G) Közvetlenül a bemutatás után, a felismerőnek (gyakran a szemtanúnak) lehetőséget kell biztosítani, hogy saját szavaival fejthesse ki mondandóját az azonosításról.

H) Semmilyen százalékos mértéket megjelölő felismertetésnek nincsen helye, különösen nincs a felismerési kísérlet értékelésénél. Nem lehet szó azonosításról még akkor sem, ha hasonlósági százalékot jelöl meg maga a felismerő.

I) Különösen akkor, ha (részben) funkcionális tulajdonságok (pl. járás, futás, eszédek, hang) alapján történik a személykiválasztás, célszerű a fényképezésnél sokkal modernebb technikai eszközöket (pl. videót, digitális kamerát) alkalmazni.

J) A tanúvallomás megbízhatóságának egyik ellenőrző próbája lehet a kezdeti „vakpróba”, vagyis minden gyanú fölött álló (de nem rendőrségi) emberekből (hangokból, tárgyakból) összeállított „üres” sorfal is lehet. Lényege, hogy a pusztán csak a hatóság igényeinek mindenképpen megfelelni igyekvő tanú kiszűrhető ezáltal, hiszen itt csak egyetlen jó válasz lehetséges a felismerő részéről: nincs közöttük a látott személy. Ha mégis felismerne valakit – és ezt ráadásul kategorikusan teszi – értelme sincs a további „éles” felismertetésnek, ahol megjelenne a célszemély is.

K) Az egész eljárást kép- és hangfelvételt tartalmazó jó minőségű videotechnikával rögzíteni kell, amely mellékletét képezi a jegyzőkönyvnek az egész büntetőeljárás során. Ebből kiderülhet a menetközbeni befolyásolás – ami esetlegesen előtte történik, azt nem látjuk –, illetve a felismerés tényleges, valós eredménye, „színezete”, továbbá, hogy összhangban van-e az írásbeli jegyzőkönyv tartalmával.

L) Garanciális tényező lehet a terhelt védőjének jelenléte is, azonban ez nehezen kivitelezhető a kriminalisztika gyorsasági alapkövetelménye mellett, hiszen éppen sokszor a feljelentés napján, néhány órával a cselekmény után történik meg a felismerésre bemutatás. Másrészről éppen e cselekmény által válik majd valaki terheltté, lesz meg a „megalapozott gyanú”, és addig még nem is nyílt meg a védői státusz, a jogállás. Folyamatban levő ügyekben, ahol a gyanúsított jogállás már létező, célszerű élni ezzel a megoldással is.

M) Vannak törekvések új felismerési metódusok alkalmazására is, ezek közé tartozik az ún. ökológiai felismerésre bemutatás. Lényege szerint abban különbözik a hagyományos eljárástól, hogy a tanút – többé-kevésbé véletlenszerűen – a természetes környezetben tartózkodó terhelt mellett vezetik végig. Ilyenkor megkérlik az azonosítandó célszemélyt, hogy egy olyan helyen tartózkodjon, ahol több ember van jelen, pl. egy áruházban, forgalmas utcán. Ott a tanút azzal a szándékkal kísérik, hogy próbálja felismerni, kiválasztani az általa korábban látott tettest. Azt, hogy az összehasonlításra szolgáló személyeket nem célzottan választják, általában kiegyenlíti a jelenlévők nagy száma és változatossága. Ám lehetséges az is, hogy a járőreket célzottan, összehasonlításra kijelölt személyekkel „gazdagítja” a hatóság. Ennek a módszernek az az előnye, hogy fesztelenebb, oldottabb, mint a klasszikus felismerésre bemutatás, minimálisra csökken a veszélye, hogy a célszemély – belső feszültsége, vagy az összehasonlításra kijelölt („vatta”) személyek önkéntelenül is rá irányuló figyelme miatt – kitűnjön a csoportból.²⁷

N) A jogalkotók számára is van javaslatom: annak ellenére, hogy az eddigi legrészletesebb (Be.) törvényi szabályozást (2017. XC. tv.) olvashatjuk a külön nevesített felismerésről, mégsem mondja ki azt, hogy lehetőleg az eredeti észlelési körülmények között szükséges megtartani a felismertetést. Ezt a hiányt pótolni kellene.

O) Szintén de lege ferenda javaslatként vetem fel, hogy azt is célszerű lenne rögzíteni a törvényi megfogalmazásban, hogy a felismertetést végzőnek fel kell hívnia a felismerőt (ki kell oktatnia):

- a) nem biztos, hogy az elkövető a felismerendő személyek között van;
- b) nem kötelessége a választás (a mindenáron kiválasztás);
- c) akkor is folytatódik a nyomozás, ha nem választ ki senkit;
- d) nem fog visszajelzést kapni arról, hogy „helyes” volt-e a választása – ha egyáltalán választ;
- e) tárgyak, fényképek felismertetése esetében is alkalmazandó figyelmeztetéseknek kell lennie az a-d) pontban foglaltaknak, valamint annak, hogy idő elteltével az elkövető külseje (hajszíne, hajhossza, hajformája, arcszőrzete, bőre) változhat, illetve a fényképeken kissé máshogy nézhet ki.

²⁷ K. ZERNIKE: *Study Fuels a Growing Debate Over Police Lineups*. <http://www.nytimes.com/2006/04/19/us/19lineup.html>; illetve: H. J. ODENTHAL: *Die Gegenüberstellung im Strafverfahren*. Stuttgart–München–Hannover–Berlin–Weimar, Richard Boorberg Verlag, 1992.

P) Végül szintén a törvényhozóknak fogalmazom meg üzenetemet, javaslatomat. Fel-fogásom szerint ugyanis a „felismerésre” és a „bemutatás” szó is (egyenként és együtt is) arra sarkallja az egyébként a hatóságnak is sokszor megfelelni kívánó felismerőt, leggyakrabban a bűncselekmény sértett tanúját, hogy a bemutatott személyek (tárgyak, hangok, stb.) közül válasszon. Hogy mindenképpen válasszon, hogy mindenképpen felismerjen valakit. A megfelelési kényszer pedig azzal a hibás következménnyel járhat, hogy akkor is választ a felismerő, amikor nem is biztos benne, amikor csak hasonlóságot érzékelt, vagy egyszerűen csak a külső jelekből arra következtet, hogy felismerni véli a valós elkövetőt. Tévedése azonban akár justizmordhoz is vezethet, mivel a kiválasztását cáfolni elméletileg is nehéz, a gyakorlatban pedig szinte lehetetlen, ha nincs a kiválasztottnak érdemi alibi igazolása. Ezért – a bizonyítási kísérlet mintájára – helyesebb lenne „felismerési kísérlet”-ről beszélni, vagyis a felismerés megkísérléséről, semmint bemutatásról.

5. Záró gondolatok

Abban reménykedhetünk, hogy jogállami körülmények között van érdemi befolyása, hatása a jogelmélet-jogtudomány által felvetett javító javaslatoknak a jogalkotásra és a jogalkalmazásra. Ha nem is azonnal, de évek múltán elérhetjük, hogy a justizmord mint „veszélyes” felismerési kísérlet mind jogszabályi, mind végrehajtási szintjén a helyén lesz javaslat helyette: helyére kerül, és nem ad alapot téves bírósági döntésekhez, az igazságszolgáltatás tévútjaihoz.

